

Михайло Чучко

Моделі статевих взаємин у традиційному середовищі Буковини XV – початок ХХ ст.

В буковинському краї сексуально-еротичні особливості традиційної етнокультури предметом спеціального дослідження досі не були, за винятком окремої розробленості цієї сфери життя українського та східнороманського населення Буковини значною мірою спричинилася її недостатня віддзеркаленість у джерелах, а також нерівномірний розподіл матеріалів за хронологічними періодами, соціальними верствами та етнічними групами. Однак, спираючись на наявний матеріал, спробуємо хоча би в загальних рисах розглянути питання статевих взаємин та культурних моделей сексуальності у жителів буковинського краю кінця XV – початку ХХ ст., визначивши певні стійкі стереотипи поведінки в цій вельми делікатній сфері людського життя.

На Буковині у досліджуваний період, як і у всій тогочасній Європі, статеві відносини засновувалися на християнській моралі. Але це не виключало певних відмінностей у сфері інтимного життя між теорією, проголошеною канонами Церкви та державними законами, і повсякденними реаліями того часу.

Насамперед спробуємо простежити зasadничі основи християнської суспільної моралі. Традиції біблійного іудаїзму, з якого виокремилося християнство, зовсім не були ворожі сексуальному

єднанню чоловіка та жінки, обмеживши, правда, його рамками шлюбу [1М. 2: 24, 3: 16, 4: 1]. В Новому Заповіті шлюб – це на самперед духовне єднання партнерів на засадах любові, а не просто засіб вирішення сексуальних та майнових проблем. Зокрема, у посланні до ефесян апостол Павло прямо вказує, що “чоловіки повинні любити дружин своїх так, як власні тіла, бо хто любить дружину свою, той любить самого себе” [Еф. 5: 28]. Але, хоча новозаповітна традиція і підтверджує корисність шлюбу, найвищу чесноту вона все ж вбачає у дотриманні цноти [1Кор. 7: 2–8]. Виходячи з цього, візантійський аскет IX ст. Феодор Студит закликав до “умертвлення земних членів: розпусти, жаги, злой пристрасті” [Игумен Иларион 2001: 146].

Узаконені в шлюбі стосунки між чоловіком і жінкою, то лише поступка людській слабкості для ухиляння від гріха розпусти. У зв'язку з цим апостол Павло говорить одруженим: “Не ухиляйтесь одне від одного, хіба що дочасно за згодою, щоб бути в пості та молитві, та й сходьтеся знову докупи, щоб вас сатана не спокушував вашим нестриманням” [1Кор. 7: 5]. Таким чином, вимагаючи від вірних аскетизму, церква приписувала обмежувати статеві зносини шлюбом та продовженням роду¹.

Дотримання цих постанов церква вимагала від кожного християнина, який прагнув спасіння своєї душі.

Процес християнізації, що в період раннього середньовіччя поступово охоплював все більше країн і народів, хоча й був у багатьох аспектах поверховим, все ж наклав певний відбиток на сферу статевих відносин у середовищі неофітів, зокрема, сприяв забороні полігамії, нецерковних форм укладення шлюбу та одруження між близькими родичами, кумами тощо. Причому вже з перших кроків візантійське духовенство вимагало виконання цього від новонавернених “варварів” з тією самою принциповістю, як і від підданих василевса [Иванов 2003: 160, 167; Русское православие 1989: 32].

У період перебування земель між Середнім Дністром та Верхнім Сіретом під владою київських та галицько-волинських князів справи, що стосувалися моральних норм тут, очевидно, регулювалися на основі давньоруського церковного законодавства та звичаєвого права [Русское православие 1989: 31–36]. Молдавські воєводи, що перебрали владу над цією територією в XIV ст., при вирішенні справ по врегулюванню різних сфер приватного життя своїх підданих, поряд із запозиченим з Візантії корпусом цивільного та церковно-канонічного права, змущені були також рахуватися з поширеними в народному середовищі звичаєвими нормами. Саме цим можна пояснити факт наявності в сфері приватного життя

населення краю своєрідного подвійного стандарту поведінки, коли поряд з офіційною православною культурою, яка обстоювала статеві стосунки лише в рамках канонічно укладеного шлюбу, існувала народна культура з власними звичаєвими нормами, які не були такими категоричними в питаннях суспільної моралі, як офіційне канонічне та цивільне законодавство. Недарма Д. Кантемір зауважував, що “опріч православної віри та гостинності, навряд чи можна знайти в звичаях молдаван щось таке, що ми могли би справедливо похвалити” [Кантемир 1973: 153].

В кінці XV – середині XVIII ст. на території краю спорадично продовжували побутувати нецерковні форми укладення шлюбу шляхом викрадення. Характерно, що покарання за подібні дії передбачали вже правила четвертого (Халкедонського) та шостого (Трульського) Вселенських соборів [Русское православие 1989: 34]. Зокрема, у правилі 92 Трульського собору вказується, що “тих, котрі викрадають жінок, під виглядом одруження, або сприяють, чи допомагають викрадачам, визначив святий собор: коли є клірики, скидати зі ступеню їх; якщо миряни – піддавати анафемі” [www.heretcs.com/library/docs/sobor.htm].

З кінця XV ст. такого роду справи перейшли у Молдавському князівстві зі сфери церковної юрисдикції до відання князівської влади, якій винуватці платили штраф – “давали глобу”, так само як і за “душегубство”. Зокрема, у грамоті від 19 серпня 1472 р., якою воєвода Штефан III надав монастирю “от Поляну” села Бодеші, Татари та Юркани “на Побрата от Сучавской волости”, прямо вказується: “Да имают наши глобніци оузяти нам нашу глобу от душегубство и от волоченіе дивкоу, от тих монастырских люди от трех селах” [Documentele 1913: 173–174]. І лише у єпископських володіннях суд в таких злочинах залишився за Церквою. Про це свідчить грамота від 30 серпня 1479 р., надана Радівецькому єпископу кир Іоанікію, якою Штефан III постановив:

Да не имают дило до тих наших люди от Радовци от село нашему митрополию, ни судити их, ани глобу ис них брати, ни за великое дило, ани за малое дило, ни за душегубство, ни за волоченію дивку, що се там боует учинити у того села у Радовцах [...]. И такожде варе колико села сут у Коцмани, що прислухают от нашего митрополию от Радовцах, а до тих люди, що сут у тех селах, ани старости от Цецина, ани глобніци, ани перерубци, ни судити их, ани глобу узяти от них, ни за великое дило, ани за малое дило, ни за душегубство, ни за волоченію дивку, що се там у Коцмани будет учинити, але щоби их судили наши єпискупи или дворници их, яко више пишем [Documentele 1913: 230–231].

У середині XVIII ст. розгляд справ щодо моральних злочинів було знову цілком віднесенено до компетенції церкви, а точніше у відання протопопів, які повинні були наглядати за моральним станом священиків та мирян, а також мали право судити випадки інцесту, викрадення дівчат та конфліктних ситуацій в подружньому житті, накладаючи на винних грошовий штраф – глобу [Tighiliu 2002: 47].

Німецький офіцер Е. Г. Шнайдер фон Вайсмантель, який у 1710–1714 рр. неодноразово бував на Буковині, курсуючи з дорученнями шведського короля від Бендер до Польщі, свідчить, що розпуста та перелюб у жителів Молдавії караються, але не на смерть. Якщо неодружена жінка народить дитину, то вона повинна дати до Ясс 12 імперських талярів (якщо заможна), а коли вона селянка, тоді лише половину або й ще менше. Як тільки вона заплатить ці гроші, то не повинна боятися жодних інших покарань, навіть коли народить після цього ще кілька нешлюбних дітей, лише би заплатила названу вище суму [Calatori 1983: 361].

Д. Кантемір повідомляє, що жінки з народу перевершують своєю красою шляхетних жінок, “але більшою частиною розпущені й аморальні” [Кантемир 1973: 156]. При цьому він зауважує, що “у дівчат вважається ганьбою покривати голову хоча б тонким покривалом, бо непокрита голова вважається відзнакою дівочої чистоти” [Кантемир 1973: 158]. Характерно, що колишній воєвода протиставляє більш розпущенним мешканцям долішньої Молдавії жителів горішніх волостей, повідомляючи, що “вони зберігають чистоту і цнотливість навіть до шлюбу” [Кантемир 1973: 158].

Подружня невірність жінки каралася штрафом. Подібний вчинок дружини давав також привід чоловікові просити розлучення з нею у єпископа. За явно доведену зраду жінку ув'язнювали, але після сплати нею штрафу, говорить Е. Г. Шнайдер фон Вайсмантель, вона ставала вільною. Та коли б невірна жінка відмовилася платити визначену суму, її роздягали, водили по вулицях, шмагаючи різками, а після цього виганяли [Calatori 1983: 361].

Молдавське законодавство та православна церква як наглядач моральності народу, зважаючи на релігійні канони в період пізнього середньовіччя та ранній новий час, приписували карати на смерть за чоловічу та жіночу гомосексуальність, педофілію, а також “сімейну содомію” – тобто анальний спосіб кохання між чоловіком та жінкою [Mazilu 2003: 494–495]. Існування таких строгих покарань вказує на присутність цих явищ в тогочасному суспільстві, в усякому разі у вищих його сферах.

Загалом, варто відзначити, що навіть воєводський двір, який спершу знаходився в Сучаві, а згодом був перенесений до Ясс, не

був зразком моральності. А “ходіння наліво” окремих воєвод дали багато матеріалу тодішнім літописцям. Приміром, за свідченням джерел, молдавський воєвода Григорій II Гіка “мав при собі багато дівчат, яких утримував, даючи їм одяг, а потім видавав заміж, ніби то як доньок бояр” Воєвода Васілє Лупу силою забирає від батьків дівчат і утримував при дворі, це, за словами літописця, “призводило до падіння моралі” Нестримністю у розпусті відзначався і Арон Тиран. Та особливого розголосу набули розпусні вчинки воєводи Георгія Штефана, який, захопивши в 1653 р. Сучаву, збездечтив вродливу дружину Васілє Лупу – черкешенку Катерину. Кажуть, що він це вчинив з метою помсти за те, що колись воєвода Васілє переспав з його дружиною.

Історія знає й багато інших прикладів блудливих вчинків господарів, що для окремих з них закінчилися трагічно. Так, якщо Богдан IV Лепушняну та Янку Сасул (дядько Богдана) через свій надмірний сексуальний апетит всього лише позбулися трону, то Штефан Рареш заплатив за це життям. Інший воєвода Молдавії, Олександр Лепушняну, що був відомий своїм полякофільством, закохався в доньку шляхтича Яна Тарло. Він часто перепливав Дністер, щоби зустрітися зі своєю коханкою, і навіть переніс свою резиденцію до Хотинської фортеці, аби бути ближче до неї. Однак під час чергової такої амурної подорожі через Дністер був захоплений в полон одним польським паном. З неволі він звільнився надто пізно, молдавський трон посів інший воєвода. А на Янку-воєводу бояри подали скаргу просто до султана, бо той так знахабнів, що переспав з дружинами та доньками багатьох із них [Mazilu 2003: 492–493].

Зважаючи на сказане вище, зовсім не викликає здивування повідомлення австрійського професора Б. Гаке про те, що під час подорожі Буковиною в 1788–1789 рр. він зустрів в гірській громаді Путилів сільського суддю, який “мав у дома просто малий гарем” [Hacquet's neueste 1790: 176].

Д. Кантемір засвідчує також наявність на початку XVIII ст. в Молдавському князівстві різного роду “нечесних дівиць та блудниць”, які надавали свої послуги бажаючим. Постачали їх клієнтам за гроші так звані “шугубіни” [Кантемир 1973: 157]. Е. Г. Шнайдер фон Вайсмантель додає, що “ага з Ясс є найбільшим над повіями і вони йому платять достатню контрибуцію, але він понад міру вимагає від них додаткової плати” [Calatori 1983: 361].

Нова австрійська адміністрація, що з'явилася на Буковині восени 1774 р., серед інших заходів взялася також за справу поліпшення моралі серед місцевого населення. За словами Б. Гаке, “коли цісар здобув цю провінцію, мусів він в селях охайні шпиталі

засновувати”, щоб лікувати її жителів, особливо мешканців гір, від венеричної хвороби, епідемія якої поширилася через жіночу сталь від росіян “під час недавньої війни проти Порти” “Однак від цієї хвороби, – підсумовує він далі, – не всім вдається вилікуватися через поширеність розпусти” [Наскет’s neueste 1790: 176]. Певною мірою цьому сприяло побутування серед гуцулок повір’я, що жінці гріх відмовити чоловікові [Кайндль 2003: 16].

Досить активно розпочала ціарська влада й боротьбу з проституцією. Уже в 1784 р. проживання жінок легкої поведінки в Чернівцях було заборонено. 13 вересня 1793 р. окружне управління Буковини наказало чернівецькому суду визначити походження двох повій, що сиділи під арештом. Після цього їх мали провести містом, шмагати канчуками, і відправити до місця проживання або за межі краю. В подальшому, у зв’язку зі змінами поглядів, каже Р. Ф. Кайндль, ставлення до проституції стало толерантнішим, але запровадився медичний огляд [Кайндль 2003а: 181].

Що стосується традиційних поглядів на цноту та дошлюбні статеві контакти, то у XIX ст. буковинські українці-руснаки, як правило, статевим життям дівчини не дуже переймалися, поки не з’являлися більш віддалені наслідки [Kaindl 1889: 65]. Своєрідним винятком з правила можна вважати зафікований в с. Михайлівка переказ про якусь пані Лаховичку, яка, довідавшись про сексуальні стосунки між хлопцем та дівчиною, влаштовувала їм ганебну екзекуцію, а потім виганяла за межі села [Матеріали експедиції 2004: 5]. Очевидно це була особиста ініціатива поміщиці щодо поліпшення моралі серед молоді села, яку можна хронологічно віднести до часів, що передували скасуванню панщини на Буковині, тобто до 1848 р.

У випадку, якщо неодружена дівчина народжувала дитину, то сільський суддя (двірник) разом з бабою-повитухою (мошею) йшов до неї додому, щоб її “завити”, тобто покрити голову дівчини хусткою, яка була символом одруженої жінки. Таку жінку називали “покриткою” або “зведеницею” Після народження дитини на покритку накладали штраф – 2 золоті, які надходили до церковної або громадської каси. Спокусник мусив одружитися з дівчиною, якщо він їй це обіцяв, або заплатити за вінок гроші. Позашлюбна дитина (дитина побічна, байстрюк, бенкарт, копил) носила прізвище матері, якщо чоловік перед двома свідками не визнавав своє батьківство [Dan 1913: 31; Kaindl 1889: 65–66; Die Bukowina 2004: 129]. Це було зафіковано і в державному законодавстві та церковних розпорядженнях. Зокрема, в циркулярі Буковинської православної консисторії від 11 квітня (23 травня) 1890 р. зазначалося, що згідно надвірного декрету від 24 червня

1801 р. законними вважаються діти, народжені в шлюбі і лише чоловік міг визнати інше в судовому порядку [Foiai 1891: 33]. Аж до виходу заміж покритка повинна була з'являтися на людях лише з хусткою на голові. В церкві вона стояла окремо, а в день весілля з неї глузували [Kaindl 1889: 66; Die Bukowina 2004: 129]. Певних знущань зазнавали також батьки покритки. Зокрема у румунів, священики, кепкуючи з батьків, які не вберегли доночку від блуду, намагалися дати дитині ім'я з певними викрутасами, щоб було складним для вимови селян [Gogovei 1889: 38].

Цілком очевидно, що шлюб без кохання, досить поширений в тогочасному традиційному середовищі, не сприяв піднесенняю моралі серед простого народу. Безпосередній наслідок цього – подружня невірність, яку обидві сторони нерідко демонстрували цілком відкрито. Особливо часто таке траплялося серед гуцулів [Die Bukowina 2004: 109]. У останніх про подібну невірну пару навіть побутувала приказка: “Одно ходить в дітьче, а друге в нетрудне” [В.М.К. 1889: 486], тобто одне йде в один бік, а інше – в другий. Як далеко могла сягати така моральна блудливість, видно, приміром, з процесу, проведеного 1891 року в суді присяжних у Чернівцях. Подаючи подробиці цієї справи, Р. Ф. Кайндль зазначає, що гуцульська жінка з Конятина, у змові зі своїм коханцем, вбила чоловіка і в той час, коли труп ще лежав у хаті, віддалася на печі плотській насолоді [Кайндль 2003: 15]. Інший випадок трапився 1909 року в гірському селі Аргестрі на півдні Буковини. Там чоловік вбив свою дружину, з якою прожив 20 років. Як повідомляла газета “Православна Русь”: “Причиною того злочину є одна вдова”, з якою селянин А. Лестун “налагодив останнім часом любовні стосунки. Жінка дорікала чоловіку за подружню невірність, тоді Лестун, щоби дати волю своєму злочинному коханню з вдовою, постановив позбутися дружини шляхом вбивства” Виявивши в хаті тіло, жандарми одразу запідозрили в скоенні злочину чоловіка, який, за словами кореспондента, “уже й зізнався до вини і сидить у в'язниці в Дорна-Ватрі” [Убийство жены 1909: 4].

Порушення шлюбу з боку жінки в традиційному середовищі каралося найгостріше, її спокусника переслідували і при нагоді били до півсмерті, при цьому часто використовуючи кіл з плоту [Die Bukowina 2004: 140]. Р. Ф. Кайндль та О. Манастирський зазначали, що в буковинських селах були такі люди, які вважали за честь допомогти скривдженому чоловікові помститися; якщо чоловік чатував під плотом на коханця своєї жінки, то кажуть “він підсідає” і майже завжди допомагали йому здійснити свій задум. Відомий випадок, коли селяни заманили одного панича, який залишився до їхніх жінок, на те місце, де танцювала молодь, накинули йому на голову

його ж плащ і так лупцювали, що у нього пропало всяке бажання до любовних зальотів у майбутньому [Kaindl 1889: 66]. Однак Р. Ф. Кайндль повідомляє, що у гуцулів чоловік не завжди поспішав фізично мститися спокуснику своєї жінки, коли той був багатим, вбачаючи в любовному захопленні дружини джерело добрих прибутків [Кайндль 2003: 28].

Церковне та цивільне законодавство виключало статеві стосунки та шлюб між кровними родичами аж до шостого коліна, забороняла їх і народна традиція. Однак поодинокі випадки інцесту, особливо в гірській місцевості, все ж траплялися. Так, за свідченням Р. Ф. Кайндля, в 90-х рр. XIX ст. набув розголосу випадок, що стався в Селятині, коли чоловік зачав дитину зі своєю дочкою [Кайндль 2003: 15]. Що стосується кумівства, то народна мораль, як і церковні канони, теж вважала його нездоланною перепоною не лише до укладення шлюбу, але й для будь-яких сексуальних контактів. Сільські жителі були переконані, що від таких стосунків і особливо коли б люди, які перебувають у духовному спорідненні, наважилися вступити в шлюб, у них народяться діти-каліки [Маковій 1993: 53]. За словами В. Козаришука, у гуцулів іноді спеціально зводили запідозрену у сексуальних відносинах пару, даючи їм нагоду покумитися, “аби не судили злі язики” [В.М.К. 1889: 545–546]. Православна церква краю дуже пильно стежила, щоби шлюби між кровними та духовними родичами не укладалися, вимагаючи від наречених подання родоводів. Зокрема, у циркулярі Буковинської консисторії від 11 (23) липня 1871 р. парафіяльному духовенству вказувалося, що “для усунення зайвої писанини та запізнень в шлюбних справах, консисторія наказує парохам, щоби родоводи, для уникнення шлюбів між родичами кревними чи духовними підтверджено було на підставі метричних книг від пасттирів духовних” [Фоаеа 1872: 57]. Австрійський цивільний закон від 25 травня 1868 р. не забороняв шлюб між особами, що перебували у духовному родстві, але в кінці XIX ст. не зафіксовано жодного випадку реєстрації православними жителями такого шлюбу в органах цивільної влади [Мордвінов 1874: 104].

Певного поширення серед українського та румунського населення набуло таке явище як конкубінат (співжиття у незареєстрованому шлюбі). Про це свідчать численні документи XIX – початку XX ст. Зокрема, парафіяльний адміністратор з Чернівців Григорій Гакман 18 (30) листопада 1864 р. повідомляв консисторію про факт незаконного співжиття мешканців Калічанки С. Германа та М. Сеньківської, що “справляють поганий вплив на моральність інших людей”². Десять подібних нелегітимних пар 1910 року зафіксовано в селах Бурла та Долішні Партешти Раді-

вецького повіту³. За повідомленням отця Семаки, 1911 року в Шипинцях Кіцманського повіту в незареєстрованому шлюбі жили А. Проданіук та Є. Мандріг⁴. Р. Ф. Кайндль свідчить, що у буковинських гуцулах особи, які живуть у незареєстрованому шлюбі, перед тим як зійтися, просто присягають один одному на вірність і покірливість при грудці солі та двох запалених воскових свічках [Кайндль 2003: 26].

Вільні правові уявлення буковинських українців стосовно моральної поведінки не трактували як злочин згвалтування [Die Bukowina 2004: 143]. За поняттями селян: “Дівка і корчма кождому вільна” [Dan 1913: 36]. Якщо дівчина піддавалася без насильства, то це тим більше не могло вважатися злочином [Die Bukowina 2004: 143].

Спонукальним мотивом до поширеності таких випадків, крім поблажливого ставлення громади, нерідко ставав алкоголь. В одній з народних пісень спокусник, намагаючись задоволити свою хіть, прямо каже дівчині:

“Гей дам тобі, дівче, літру дай горівки,
Тай най буду знати, який розум в дівки?
Повів же ї під білу березу
Ta звів же ї п’яну не тверезу”

[Купчанко 1875: 137].

Тому для дівчат, які дорожили власною репутацією, вважалося соромом з’являтися в місцях, де за склянкою оковитої традиційно відпочивали чоловіки. Це промовисто відображене в словах народної пісні:

“Пасут вівці
По-над гірці,
А кози боками,
- Сором дівці
На горівці
Меже парубками”

[Купчанко 1875: 114].

У буковинських румунів також часто траплялися згвалтування, але вони, як і українці, засуджували цей злочин не так суورو, як закон [Die Bukowina 2004: 91].

Православне духовенство краю намагалося поліпшити моральність населення шляхом поширення духовної просвіти. Так, у консисторському циркулярі від 23 листопада (5 грудня) 1897 р., виданому щодо більш сумлінного виконання священиками закону 1869 року про вивчення в школі Закону Божого, зазначалося, що “науку моралі треба пояснювати в коротких викладах, що сто-

суються як економічного побуту, так і громадського життя, які дають можливість викорінити такі відносно домінуючі в громадах недоліки як байдужість релігійна, занехаяння церкви, перелюб тощо, заохочуючи віруючих до добрих справ різними прикладами з життя святих” [Foaia 1899: 72].

Однак характерно, що спокуси мирської розпусти спорадично проникали і в середовище тих, хто повинен був стояти на сторожі суспільної моралі. Як з жалем констатував в окружному посланні від 1 (13) травня 1868 р. єпископ Буковини Євгеній Гакман: “Хто би заперечував, яко в нашій єпархії багато з духовних в тому чи іншому випадку мають недоліки і виправлення вимагають [...]. – Чи не було розбещених духовних, яким усунення, розжалування або перенесення визначено було? Монахів, які похотями і розпустою, неслухняністю і твердою впертістю спокусу давали? [...]. – Чи не потрібно було священиків, в блуді викритих, покарати?” [Мордвинов 1874: 58–59].

Зважаючи на конкретні факти, обурення владики розпустою окремих недостойних представників кліру можна зрозуміти. Промовистим прикладом може служити факт притягнення до кримінальної відповідальності крайовим кримінальним судом у Львові ректора Чернівецької духовної семінарії Володимира Сухопана за мужеложство, про що судова колегія докладно поінформувала в листі від 14 січня 1836 р. окружне управління Буковини та Буковинську православну консисторію⁵. Приклади “моральної розбещеності” кліриків знаходимо і в джерелах початку ХХ ст. Так, з розпорядження консисторії від 16 (29) серпня 1905 р. довідуємося, що ієромонах монастиря Сучавиця Євсеїй Попович “по причині блудів” був позбавлений сану [Foaia 1906: 54]. Матеріали фольклорного характеру теж засвідчують факти моральної нестійкості деяких священиків. Наприклад, у одній з народних пісень темпераментна молодичка, вихваляючи свою вроду, без приховувань заявляла:

“Брови мої чорні
Очі мої повні!
Любили ня офіцери,
А тепер духовні”

[Купчанко 1875: 314].

Загалом, виходячи із наявних джерел, можемо стверджувати, що протягом довготривалої морально-просвітньої діяльності православної церкви та державної влади, спершу молдавської, а потім австрійської, в середовищі українського та східнороманського населення Буковини утвердилася офіційно оформлена у моногам-

ний шлюб модель статевих відносин, яка в ідеалі мала правити за основу тривкого подружнього союзу, створеного на засадах любові для продовження роду. Проте в процесі утвердження цієї моделі в повсякденні практику як церква, так і держава, законодавство якої теж базувалося на нормах християнської етики, зіткнулися з архаїчною традицією, що була більш ліберальною у доборі моделей статевого співжиття. Однак під тиском зверху, остання повинна була пристосовуватися до змін культурного контексту, поступово набуваючи нового християнського обличчя. І хоча повсякденні реалії життя навіть в кінці XIX ст. були ще далекими від наведеного вище ідеалу, оскільки архаїчні релікти спорадично продовжували проявлятися у вигляді різного роду відхилень від визначених у формально воцерковленому суспільстві норм, ряди традиційних борців за суспільну мораль поповнила громада, яка хоча й поверхово засвоїла поняття про гріх і злочин, досить успішно регулювала ступінь дозволеного в інтимній сфері через поняття сорому.

В.М.К. 1889 – В.М.К. [Козарищукъ В.М.] Изъ буковинскихъ карпатскихъ горъ // Наука. – Вена: Изъ Типографіи Н. Верная, 1889. – С. 356–363, 407–412, 474–486, 541–547, 596–605, 661–665, 729–744.

Иванов 2003 – Иванов С. А. Византийское миссионерство. Можно ли сделать из “варвара” христианина? – М.: Языки славянской культуры, 2003.– 376 с.

Игумен Иларион 2001 – Игумен Иларион (Алфеев). Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание. – СПб.: Алетейя, 2001. – 675 с.

Кайндель 2003 – Кайндель Р. Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. – Чернівці: Молодий буковинець, 2003. – 200 с.

Кайндель 2003а – Кайндель Р. Ф. Історія міста Чернівців. – Чернівці: Місто, 2003. – 278 с.

Кантемир 1973 – Кантемир Д. Описание Молдавии. – Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1973. – ХХVIII + 218 с.

Купчанко 1875 – Купчанко Г. Некоторые историко-географические сведения о Буковине. – Киевъ: Типография М. П. Фрица, 1875. – 315 с.

Маковий 1993 – Маковий Г. Затоптаний цвіт. Народознавчі оповідки. – Київ: Український письменник, 1993. – 205 с.

Матеріали експедицій 2004 – Матеріали етнографічних експедицій Чернівецького національного університету за 2004 р. – 20 л.

Мордвинов 1874 – Мордвинов В. Православная церковь въ Буковине. – СПб.: Типография А. М. Котомина, 1874. – 139 с.

Русское православие 1989 – Русское православие: вехи истории. – М.: Політизидат, 1989. – 719 с.

Убийство жены 1909 – Убийство жены // Православная Русь. – 1909. – 1 (14) Мая.

Фоаеа 1872 – Фоаеа ордінъчунілор Коnсistoriулуі епіскопал ін требіле бісеричешті але Діечесеі Буковіне. Анул 1871. – Чернъуці, 1872. – 71 п.

Calatori 1983 – Calatori straini despre tarile Romane. – Bucuresti: Editura стiintifica si enciclopedica, 1983. – Vol.VIII. – 689 p.

Dan 1913 – Dan D. Rutenii din Bucovina. – Bucuresti: Analele A.R. Tom. XXXV – Memorile Sect. Literare, 1913. – 44 р.

Die Bukowina 2004 – Die Bukowina. Eine Allgemeine Heimatkunde = Буковина. Загальне краєзнавство. – Чернівці: Зелена Буковина, 2004. – 488 с.

Documentele 1913 – Documentele lui Stefan cel Mare Publicate de Ioan Bogdan. – Bucuresti: Atelierele Grafice socesc & Co, 1913. – Vol. I. – XLVI + 518 p.

Foaia 1891 – Foaia Ordinaciunilor Consistoriului archiepiscopesc in afacirile Archidiecesei ortodoxe – orientale a Bucovinei. Anul 1890. – Cernauti, 1891. – 86 p.

Foaia 1899 – Foaia Ordinaciunilor Consistoriului archiepiscopesc in afacirile Archidiecesei ortodoxe – orientale a Bucovinei. Anul 1898. – Cernauti, 1899. – 142 p.

Foaia 1906 – Foaia Ordinaciunilor Consistoriului archiepiscopesc in afacirile Archidiecesei ortodoxe – orientale a Bucovinei. Anul 1905. – Cernauti, 1906. – 122 p.

Gorovei 1889 – Gorovei A. Datinele noastre la nastere si la nunta. – Bucuresti: Paidea, 2002. – 152 p.

Hacquet's neueste 1790 – Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788 und 1789 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nordlichen Karpathen. – Nurnberg: Im Verlag der Kaspischen Buhandlung, 1790. – Erster Theil. – 207 S.

Kaindl 1889 – Kaindl R. F., Manastyrski A. Die Rutenen in der Bukowina. – Czernowitz: Buchdruckerei H. Czopp, 1889. – I. Theil. – 87 s.

Mazilu 2003 – Mazilu D. H. Voevodul dincolo de sala tronului. Scene din viata privata. – Iasi: Polirom, 2003. – 624 p.

Tighiliu 2002 – Tighiliu I. Intre diavol si bunul Dumnezeu: clerul si cultura in principatele Dunare (1600–1774). – Bucuresti: Paidea, 2002. – 312 p.

¹ Більш докладно християнські стандарти статевих відносин визначено в постановах Вселенських соборів, що спиралися на апостольські правила [www.heretcs.com/library/docs/sobor.htm].

² Державний архів Чернівецької області, ф. 320, оп. 2, спр. 2862, арк. 4.

³ Там само, спр. 2897, арк. 3–4.

⁴ Державний архів Чернівецької області, ф. 320, оп. 2, спр. 2897, арк. 5

⁵ Державний архів Чернівецької області, ф. 1, оп. 1, спр. 6968, арк. 1.